

УДК 159.923.2

Щербатюк Б. А.,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: dana-ch@bigmir.net

Стахмич О. В.,

студентка 4 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: olya123_k8@ukr.net

ГІДНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА І СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ

У статті досліджено почуття гідності, розглянуто природу, закономірності та соціально-психологічні чинники формування цього психологічного феномену.

Ключові слова: почуття гідності, самоставлення, самоповага, Я-концепція, самоприйняття.

In the article an attempt to examine dignity, the nature, patterns and socio-psychological factors in the formation of this psychological phenomenon are represented.

Key words: dignity, self, self-esteem, self-concept, self-acceptance.

Постановка проблеми. Події Революції Гідності, мужнього протистояння вояків із зони АТО та консолідації кримських татар на території нашої держави вказують на відродження та ствердження значущих цінностей українського народу: честі, гідності, справедливості, свободи, відваги. Саме нині актуальними є дослідження, що розкривають природу, закономірності, соціально-психологічні чинники становлення почуття гідності українського громадянина.

Психологічний феномен “почуття власної гідності” властивий кожній людині як феномен самосвідомості і визначається як особистісна диспозиція, що передбачає певний рівень особистісного розвитку. Почуття власної гідності в такому трактуванні відображає стійку схиль-

ність людини в своїй поведінці реалізовувати ставлення до себе і до іншої людини як до безумовної цінності [7].

Почуття власної гідності як феномен самосвідомості здійснює саморегуляцію поведінки людини відповідно до рівня усвідомлення і переживання безумовності цінності людини. Усвідомлення безумовності цінності людини змінюється в міру розвитку моральної свідомості особистості, тому люди на різних стадіях моральної свідомості розуміють «почуття власної гідності» і поведінку, йому відповідну, по-різному [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними підставами дослідження почуття гідності стали: структурно-динамічна модель самосвідомості І. І. Чеснокова, когнітивно-еволюційна теорія моральної свідомості Л. Колберга, структурна модель самоствавлення В. В. Століна, теоретичні уявлення про вольову сферу особистості Є. П. Ільїна, теорія відносин особистості В. М. Мясіщева, імпліцитна теорія особистості Ф. Хайдера.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на те, що певні аспекти даного феномена знаходили своє відображення в вищезазначених концепціях, неоднозначність розуміння даного феномена у психології, відсутність спеціальних загальнопсихологічних досліджень, предметом яких була б його психологічна специфіка і структура в осіб юнацького віку, засвідчують недостатню розробленість даної теми.

Метою статті є теоретико-емпіричне обґрунтування ціннісної природи гідності в осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження почуття гідності як самоповаги та ціннісної орієнтації було проведено на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У дослідженні взяли участь студенти різних спеціальностей (психології, історії, журналістики) віком 18-21 років. Загальна кількість досліджуваних склала 60 осіб, серед яких 30 осіб 2 курсу та 30 осіб 4 курсу.

Методи та методики, що використовувались у дослідженні:

1. теоретичний аналіз, синтез, узагальнення наукових праць з проблем почуття гідності особистості;
2. емпіричні методи (авторська анкета, Тест-опитувальник самоствавлення (ОСО) В.В. Століна на вивчення самоствавлення);
3. математико-статистичні методи: описова статистика, кореляційний аналіз за допомогою програми SPSS 15.0 for Windows.

За результатами анкетного опитування ми визначили, що почуття гідності визначається студентами за допомогою таких характеристик як самовпевненість, самоповага, адекватне ставлення до себе, кон-

троль своєї поведінки в соціумі, дотримування прийнятних для себе моральних чеснот, самореалізація, самозначущість та відповідальність за свої дії.

Виходячи з того, що гідність - це абсолютно необхідний для людини модус її існування [1; с. 140], який, по-перше, утверджує в людині набір значущих базових установок, імперативи поведінки, сукупність якостей; по-друге, позначає межі допустимих емоційних проявів і вказує на необхідність врахування енергетичної сторони даного феномена (ображене почуття власної гідності народжує потужний протест), було встановлено зв'язки між самооцінкою «почуття власної гідності» як особистісної властивості і динамікою розвитку людини. Таким чином, можна говорити про те, що почуття власної гідності у структурі особистості виражається:

- у сформованості реалістичного образу «Я», який включає в себе розуміння й орієнтацію у своїх чеснотах і вадах, усвідомлення своєї цінності та цінності інших [2];

- у мотивації досягнення, що включає в себе впевненість у своїх можливостях, уміння реалізувати задумане, пов'язування успіху з якісно-кількісними характеристиками результату тощо [5];

- в особливостях вольової сфери, що проявляється в «силі Я», тобто у здатності до успішної саморегуляції поведінки [1; с. 162].

Однією з високих морально-духовних цінностей і необхідною умовою розвитку особистості є честь. Честь - моральне ставлення особистості до світу людей і світу речей, яке пов'язане з відповідністю складових Я-образу особистості та її професійних здібностей вимогам певної суспільної діяльності, яка набуває ознак сенсо-життєвого стремління [4].

Вольовий компонент почуття власної гідності являє собою особистісне утворення, що дозволяє людині регулювати свою поведінку, передбачати і виконувати ланцюг різних дій відповідно до потреби активного прояву та реалізації почуття власної гідності [1; с. 164].

Також почуття гідності виявляється у самоставленні. Саме ця духовна надцінність може оптимально виконувати функцію системотвірного психологічного чинника розвитку особистості. Адже вона володіє глибинним особистісним смислом, який визначає духовну природу особистості, а не лише її ситуативне функціонування. Це - засіб саморозвитку, щоб краще слугувати людям, приносячи їм всіляку користь [3].

Так, за результатами анкетування третина студентів 2 курсу пояснили почуття гідності як дотримування моральних принципів, а з 4 курсу такої думки дотримується меншість - тільки 3%. Почуття гід-

ності як самовпевненість визначили 16,66% осіб юнацького віку 18-19 років (2 курс) і 3% - осіб 20-21 року (4 курс), пов'язали з самоповагою – 16,66% студентів 2 курсу і 10% - з 4 курсу.

Почуття гідності як самоставлення, що характеризується адекватною самооцінкою визнають 13,33% студентів 2 курсу і 3% студентів 4 курсу. Феномен почуття гідності як самоконтролю та контролю поведінки пояснюють 6,66% студентів 18-19 років та 26,66% студентів 20-21 року. Чинник самореалізації як визначальний у почутті гідності обрали 3% осіб юнацького віку з 2 курсу та 16,66% юнацького віку 4 курсу.

Про почуття гідності як прояв самозначущості вказали 13,33% 2 курсу та п'ята частина опитаних 4-курсників. Відповідальність у поясненні почуття гідності зустрічається у 16,66% студентів 4 курсу, а у студентів 2 курсу не зустрічається зовсім.

Найбільш типовим у студентів 2 курсу є пояснення почуття гідності як почуття, що відповідає дотриманню особистістю моральних принципів, норм та чеснот. На нашу думку, почуття гідності у студентів молодших курсів асоціюється з конвенційною мораллю, що характеризується законністю вчинків та способу життя, яких дотримується особистість та таких, що прийняті у цивілізованому суспільстві.

Студентами 4 курсу найчастіше виділяється самокерованість як ключова властивість, що викликає почуття власної гідності. Самостійність студентів старших курсів визначається пошуком роботи, подальшого життєвого шляху, бажанням незалежності від батьків тощо. Також сюди ж можна доєднати феномен відповідальності. Будь-яка самостійність несе за собою відповідальність за власні вчинки, що є усвідомлюваним процесом та регулюється саморозумінням та самоприйняттям (допусканням своїх помилок).

За результатами анкетного опитування ми визначили, що студенти відчують свою гідність переважно в ситуаціях допомоги іншим, дотримання моральних принципів, відстоювання своїх ідей, досягнення поставлених цілей. Результати приблизно однакові в обох опитуваних групах. 70,2% опитуваних 2 курсу відчують власну гідність, коли допомагають близьким. Подібну поведінку можна пояснити почуттям власної корисності, значущості, водночас, розумінням проблем інших людей. Водночас, 61% студентів 4 курсу відчують гідність у наданні допомоги людям. Також серед студентів 4 курсу поширена думка про почуття гідності у самореалізації і досягненні цілей (10,3%), що виражається в бажанні самостійності та пошуку себе.

За результатами анкетного опитування ми визначили, що гідність опитуваних залежить переважно від таких людей як, батьки, друзі, діячі культури (переважно письменники), всі оточуючі і вони самі.

Батьки, як основний чинник формування гідності опитуваних займають провідне місце у більшості відповідей як у юнаків 2 курсу, так і у 4 курсу. Так, гідність 59,3% студентів 2 курсу залежить від батьків. Думка останніх є ключовою для 70,6% студентів 4 курсу. Розбіжність можна пояснити незавершеністю у частини опитуваних осіб юнацького віку 18-19 років стадії формування особистості і продовженням процесу емансипації від батьків. Більшість студентів 4 курсу вже відійшли від «підліткового бунту», тому батьки у їхній системі цінностей і впливу на них займають вище місце.

Друзі, як найближче після батьків оточення, у студентів 2 курсу набрали 15%, у 4 курсу – 10%. Також важливим моментом є залежність від усіх оточуючих. Така позиція пояснюється, перш за все, низькою самооцінкою. Вона виражена у 9% студентів 4 курсу і у 12% студентів 2 курсу.

За результатами анкетного опитування студенти відчують власну гідність у зв'язку з безліччю чинників. Перш за все, опитувані відчують гідність у тому, що є людьми (особистостями). Також гідність відчують через вміння думати, усвідомлення свого значення для суспільства, дотримання моральних принципів, розуміння свого місця в родині.

Студенти 2 курсу відчують свою гідність у зв'язку з тим, що називають себе особистістю у 58% відповідях. Студентів 4 курсу, котрі вбачають гідність у тому, що є особистостями, виявилось 45%. Така відчутна кількість людей з однаковим відповідями в обох групах пояснюється тим, що Україна увійшла у світовий глобалізаційний процес, який відбувається під егідою розвинених держав, для яких особистість і людські цінності займають провідні ролі і передаються у нашу систему цінностей.

Вміння приймати оперативні ефективні рішення є основою для почуття власної гідності для 14,6% студентів 2 курсу і 19% - 4 курсу. Таку позицію можна пояснити самовпевненістю і бажанням бути кращим за інших.

Гідність у суспільному значенні і патріотизмі вбачають 9% 2-курсників і 15,3% студентів 20-21 року. Розрив у 6% можна пояснити тим, що не всі студенти теперішнього 1 і 2 курсу розділяють події 2014-2015 року.

Юнацький вік характеризується збалансованим розвитком когнітивного й емоційного компонентів самоставлення. Складаються відносно стійкі уявлення про себе, як цілісну особистість, відмінну від інших людей за рахунок пріоритетних цінностей. Ми вибрали самоповагу як основний елемент, за яким і будемо оцінювати як структурний компонент почуття гідності.

За результатами оцінювання рівня самоповаги особистості ми отримали, що 76,66% студентів 2 курсу та 83,33% 4 курсу мають високі показники самоповаги (50 та вище) та 23,33% 2 курсу та 16,66% 4 курсу – низькі показники самоповаги.

Таким чином, в осіб юнацького віку переважає високий рівень поваги до себе. Слід також зазначити, що в осіб юнацького віку 18-19 років (2 курс) переважають надвисокі показники близько 90 балів і вище, а усереднені показники (50-75 б.) майже відсутні. У студентів 4 курсу кількість усереднених та надвисоких показників зрівняна.

Зростання усвідомленого ставлення до себе веде до того, що знання про себе починають регулювати і впливати на власні емоції, що адресуються власному «Я». З високою самоповагою особистість вважає себе не гірше інших, вірить у себе й у те, що може виправити свої недоліки. Позитивне стійке самоставлення юнацького віку, лежить в основі віри людини у свої можливості, самостійності, енергійності, пов'язане з готовністю до ризику, оптимізмом відносно очікувань успішності своїх дій у ситуації невизначеності. Молодь з чітко вираженою самоповагою менш поглинена своїми внутрішніми проблемами.

Низька самоповага виявлена у 16-23% досліджуваних, що характеризується стійким почуттям меншовартості, соціально пасивною поведінкою особистості. Для студентів з негативним самоставленням типова загальна нестійкість образів «Я» і негативних думок про себе. Вони більше за інших схильні «закриватися» від суспільства, болісно реагують, якщо в них щось не виходить у роботі або, якщо вони виявляють у собі якийсь недолік. Таке самоставлення спонукає їх ухилятися від будь-якої діяльності, в якій є елемент змагання. Така молодь юнацького віку часто відмовляється від досягнення поставленої мети, оскільки не вірить у власні сили.

Водночас, низька самоповага є джерелом різних труднощів у спілкуванні, оскільки молодь з таким ставленням до себе заздалегідь упевнена в тому, що оточуючі погано до неї ставиться. Проблема гідності, цінності свого «Я» майже повністю поглинає увагу суб'єкта, у зв'язку з чим, рівень активності людини надмірно підвищується, ускладнюючи тим самим вибір адекватного способу взаємодії, його поведінка стає ригідною.

Узагальнені результати шкал самоставлення: високі показники виявлено у досліджуваних студентів юнацького віку з високою самоповагою за шкалою самовпевненості – 77%. На нашу думку, це свідчить про ставлення до себе, як до впевненої, самостійної, вольової та надійної людини, яку варто поважати.

У 81,5% юнаків та дівчат з високими та низькими показниками самоповаги наявні високі показники за шкалою саморозуміння. На

нашу думку, це схильність до самоаналізу молодих людей юнацького віку, і як наслідок розуміння себе, своїх вчинків і внутрішнього стану.

Аутосимпатія притаманна 85% досліджуваних із високим рівнем самоповаги, що підкреслює прийняття своєї самотності. При негативному ставленні до себе студенти в оцінках соціуму вбачають переважно недоліки, виявляють готовність до самозвинувачення. Вони виявляються як роздратування, презирство, глузування, винесення самоприсудів («так тобі й треба») до себе. При цьому низькі показники за шкалою самоприйняття дають привід визначити, що студенти схильні проявляти симпатію до себе тільки в разі успіху, а в погіршенні ситуації та різного роду конфліктах не ототожнюють себе зі спроможністю їх вирішувати.

Висновки. Розглядаючи самоповагу юнаків та дівчат, можна припустити, що самооцінка особистості, будучи динамічним утворенням, змінюється відповідно до рівня соціального благополуччя індивіда. Позитивне самоставлення, яке у нашому випадку властиве 20-40% досліджуваних юнаків, сприяє особистісному розвитку, самоствердженню в соціумі та структурі групових стосунків таких якостей як самовпевненість, самоприйняття, самоінтерес до внутрішнього світу особистості. Низька самоповага 14-21% досліджуваних заважає індивідуальному зростанню, гальмує розкриття індивідуальності, провокує комплекси, які ускладнюють взаємини. Такими, наприклад, є комплекс меншовартості — перебільшене почуття власної слабкості та неспроможності; комплекс перевищення — тенденція перебільшувати свої фізичні, інтелектуальні, соціальні якості й здібності. Самооцінка надає специфічної спрямованості всьому процесові саморегулювання поведінки. Результат цього процесу прямо співвідноситься з адекватною стійкістю й глибиною самооцінки. Тільки високий рівень розвитку цих властивостей та їх інтеграція забезпечують здійснення саморегулювання на адекватному рівні. У юнацькому віці в рамках становлення нового рівня самосвідомості йде й розвиток нового рівня ставлення до себе. Перехід від приватних самооцінок до загальної, цілісної (зміна підстав), що створює умови для формування власного ставлення до себе, досить автономного від ставлення й оцінок оточуючих, приватних успіхів і невдач, усякого роду ситуативних впливів. Оцінка окремих якостей, сторін особистості грає у власному ставленні до себе підлеглу роль, а провідним виявляється деяке загальне, цілісне «прийняття себе», «самоповага».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу ціннісної складової на формування почуття гідності, у подальшій роботі й дослідженні структурних компонентів цього психологічного феномену.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навчальний посібник / І. Д. Бех. – К. : «Академвидав», 2009. – 248 с.
2. Зайцева Ю. Е. Чувство собственного достоинства как психологический феномен: автореф. дис ... канд. психол. наук / Ю. Е. Зайцева. – СПб., 2003. – 28 с.
3. Кадишева Л. Б. Психологічні детермінанти почуття власної гідності: автореф. дис ... канд. психол. наук / Л. Б. Кадишева. – Одеса, 2011. – 20 с.
4. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як духовні засади творчої праці: культурно-психологічні та аксіопсихологічні аспекти проблеми / В. В. Рибалка // Особливості підготовки сучасного фахівця. – Київ, 2011. – С. 11–26.
5. Серебренкова-Миготина С. А. Гідність як об'єкт соціально-естетичного досягнення: автореф. дис ... канд. філософ. наук / С. А. Серебренкова-Миготина. – К., 1993. – 18 с.
6. Чиренко Н. Почуття власної гідності: структура поняття / Н. Чиренко // "Позашкілля". – К., 2009. – № 9 (33). – С.12.
7. Шаракшанэ С. А. Достоинство человека: опыт философско-антропологического осмысления: автореф. дис ... канд. філософ. наук / С. А. Шаракшанэ. – Ростов-на-Дону, 2007. – 29 с.

References transliterated

1. Beh I. D. Psychologichni dzherela vyhovnoi' majsternosti: navchal'nyj posibnyk / I. D. Beh. – K. : «Akademvydav», 2009. – 248 s.
2. Zajceva Ju. E. Chuvstvo sobstvennogo dostoinstva kak psihologicheskij fenomen: avtoref. dis ... kand. psihol. nauk / Ju. E. Zajceva. – SPb., 2003. – 28 s.
3. Kadysheva L. B. Psychologichni determinanty pochuttja vlasnoi' gidnosti: avtoref. dys ... kand. psyhol. nauk / L. B. Kadysheva. – Odesa, 2011. – 20 s.
4. Rybalka V. V. Chest' i gidnist' osobystosti jak duhovni zasady tvorchoi' praci: kul'turno-psychologichni ta aksiopsychologichni aspekty problemy // Osoblyvosti pidgotovky suchasnogo fahivcja / V. V. Rybalka. – Kyi'v, 2011. – S. 11–26.
5. Serebrenkova-Mygotyna S. A. Gidnist' jak ob'jekt social'no-estetychnogo dosjagnennja: avtoref. dys ... kand. filosof. nauk / S. A. Serebrenkova-Mygotyna. – K., 1993. – 18 s.
6. Chyrenko N. Pochuttja vlasnoi' gidnosti: struktura ponjattja / N. Chyrenko // "Pozashkillja". – K., 2009. – № 9 (33). – S.12.
7. Sharakshanje S. A. Dostoinstvo cheloveka: opyt filosofsko-antropologicheskogo osmyslenija: avtoref. dis ... kand. filosof. nauk / S. A. Sharakshanje. – Rostov-na-Donu, 2007. – 29 s.

Abstract

Shcherbatiuk B. A.,
PhD (Candidate of Psychological Sciences)

Stahmych O. V.,
4th year student

DIGNITY AS PERSONAL AND SOCIAL VALUE

The events of the Revolution of dignity, courageous confrontation of soldiers from the east of Ukraine and consolidation of Crimean Tatars in our state point to recovery and affirmation of important values of the Ukrainian nation, honor, dignity, justice, freedom, courage. Now researches are relevant that reveal the nature, patterns, socio and psychological factors of dignity Ukrainian citizens'.

The psychological phenomenon of “self-esteem” is inherent in every human as a phenomenon of consciousness and defined as a personal disposition that provides some level of personal development.

The advantage of a phenomenon of consciousness makes self-regulation of human behavior in accordance with the level of knowledge and experience of unconditional human values. Awareness of unconditional human values changes with the development of the moral consciousness of the individual, so that people in different stages of moral consciousness understand “dignity” and feel that it is appropriate for them, in different ways.

The article is a theoretical and empirical study of nature values the dignity of people in adolescence.

Empirical study of dignity and self-respect as a value orientation, which has been held at the Taras Shevchenko National University of Kyiv. The study involves students of various disciplines (psychology, history, journalism) aged 18-21 years. The total number studied was 60 people, including 30 people (2nd year of studying) and 30 persons (4th year of studying).